

**СТАВЛЕННЯ КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ ДО СВІДКІВ ЄГОВИ
ПІД ЧАС КЕРІВНИЦТВА ГЕНСЕКА М. ХРУЦОВА
(ДРУГА ПОЛОВИНА 1950-х – ПЕРША ПОЛОВИНА 1960-х РОКІВ)**

Ще з давніх часів так повелося, що інакомислення викликало у людей негативну реакцію та активну протидію. В деяких країнах лише належність до певної нації, релігії чи раси було підставою для переслідування з боку держави. Небажання зрозуміти переконання людей панівними верствами держави призводило до агресії та насильства до т.зв. інакомислячих". Мільйони людей були репресовані комуністичною владою за свої політичні і релігійні переконання. Це були люди різних конфесій та угруповань. Свідки Єгови були однією з тих конфесій, що постраждали за свої переконання. Розгляд церковно-державних відносин в часи т.зв. "Відлиги" є цікавим для історичної науки в тому плані, що наочно показує обмеженість політики десталінізації та незавершений характер демократичних реформ М. Хруцова в другій половині 1950-х – першій половині 1960-х років.

Мета цієї статті – проаналізувати ставлення радянського уряду в період "Відлиги" до релігійної конфесії Свідків Єгови; на прикладі цієї громади показати характер діяльності та методи боротьби внутрішніх служб із нетрадиційними конфесіями.

Головним джерелом дослідження ставлення комуністичної партії до Свідків Єгови за часів М. Хруцова можна вважати антирелігійні публікації "антиєговістського" спрямування, з яких можна дізнатися відгуки членів опозиції, що вийшли з рядів конфесії, мемуарну і релігійну літературу, а також газетні статті радянського часу.

Після смерті радянського вождя Йосифа Сталіна, ставлення влади до Свідків дещо поліпшилося. У 1953 р. в СРСР вийшла амністія, і деяких віруючих було звільнено. Згодом утворилася урядова комісія, яка переглядала справи і винесені у них вироки. Внаслідок цього чимало Свідків Єгови випустили на волю, а іншим скоротили термін ув'язнення. Багатьом засудженим зменшили строк ув'язнення з 25 до 10 років. Після XX з'їзду КПРС (1956 р.), що поклав початок боротьбі з культом особистості Сталіна багато що змінилося. З місць ув'язнення та висилки вернулися сотні й тисячі віруючих і служителів культу. Серед них і основна маса Свідків, що перебували до того у в'язницях.

Однак в наступні роки демократичні реформи та процес реабілітації пішов на спад: з 1963 по 1966 р. реабілітовано було трохи більше 80 тис. осіб. М. Хруцов і його оточення не наважилися на рішучий перегляд політичних процесів, сфабрикованих у 20-30-х роках. Не піддавалися сумніву депортації, виселення населення з західних областей. Примусове виселення кримських татар, німців та інших етнічних груп з південних районів України визнали незаконним, але їх повернення на землю батьків не дозволялося. Пізніше низка післяз'їздівських акцій засвідчила водночас й обмеженість, консерватизм "верхів", їх прагнення загальмувати процес десталінізації.

У зв'язку з цим багато Свідків Єгови невдовзі після звільнення були знову заарештовані й отримали довгі терміни покарання. Наприклад, Марія Томілко з Дніпропетровська відбула тільки 8 років з 25-річного терміну ув'язнення і була звільнена за амністією в березні 1955 р. Проте вже через три роки її знову засудили на десять років ув'язнення і п'ять років заслання. Причина була вказана у судовому вирокі, винесеному в її справі: " [Вона] зберігала й читала літературу та рукописи... єговістського змісту ... проводила активну роботу, поширюючи антирадянське єговістське віровчення серед свого оточення". Через сім років її звільнили за інвалідністю [1, с.176].

Потрібно зазначити, що Свідки Єгови були охарактеризовані радянською владою, як організація яскраво "антирадянський характеру". Найкраще ілюструє таке ставлення до даної конфесії один із звітів уповноваженого по Іркутській області І.Т. Житова: "Єговісти своєю діяльністю пропагують презирство до Батьківщини, Радянській Армії, Державної влади, до членів КПРС, комсомолу, працівників радянських і громадських організацій культивують космополітизм, необхідний імперіалістам у їхній агресивній політиці... Єговізм, як релігія, претендує на надзвичайний стан серед інших релігій. Він ставить своїм завданням витиснення всіх релігій, і бути єдиною світовою релігією. За спиною цієї релігії, що прагне на світове панування, стоїть імперіалізм, що направляє свої стопи до світового панування".

Не послідовність та частковий характер демократичних реформ радянської влади часів "Відлиги" відчувалася і в релігійній політиці. Так, партійна верхівка перейшла до більш жорсткої та дієвішої політики щодо діяльності конфесії.

По-перше, були репресовані майже усі активні адепти цієї конфесії. Відносно керівників і активістів, як і раніше, застосовувалися жорсткі заходи: стеження, обшуки, арешти, висилка, судові процеси, що закінчувалися іноді винесенням вищої міри покарання. Можна привести приклад з Н.В. Дубовинським – керівником Свідків Єгови в СРСР у ті роки. В 1957 р. Він був засуджений Верховним Судом УРСР до розстрілу як "учасник секти Свідків Єгови". Лише в самий останній момент вирок замінили двадцятип'ятилітнім строком ув'язнення.

Репресії проти Свідків Єгови різнилися в залежно від активності та впливовості членів конфесії. Досить багато залежало і від територіального розташування, оскільки географічно ця релігія розподілилася на території України нерівномірно [2]. Наприклад, у Закарпатській області, судячи із "доповідної записки" начальнику управління КДБ (комітет державної безпеки) та іншим посадовим особам, Свідки Єгови вважалися однією з найбільших "сектантських" груп у регіоні. В інших частинах країни – центральній, східній та південній Україні кількість груп та віруючих не була такою великою. Хоча вони, таки існували і, в розумінні проповідницької роботи, продуктивно діяли [3, с.179].

По-друге, органи влади та органи безпеки вдалися до штучного розділення керівництва конфесії. Як згадано раніше у 1950-х роках Свідків нещадно переслідували. Органи влади постійно проводили обшуки, намагаючись знайти місця, де друкувалася література. Відповідальних членів громади заарештовували. Внаслідок цього деколи навіть через кожних кілька місяців керівництво на себе брали інші люди. Побачивши, що Свідків Єгови неможливо примусити замовкнути, застосовуючи до них такі види покарання, як заслання, ув'язнення, фізичну наругу чи тортури, органи держбезпеки почали вдаватися до нових методів боротьби. Вони докладали зусиль, щоб розколоти організацію зсередини, сіючи підозри серед Свідків Єгови. В одному з документів так і говориться: "Нами ведётся работа компрометации иеговистов-главарей перед единоверцами, создание в их среде обстановки недоверия, с целью усиления удавшегося раскола в секте" [4, с.105].

У середині 1950-х органи держбезпеки припинили масові арешти активних і відповідальних Свідків. Однак почали за ними шпигувати. Таких чоловіків регулярно викликали в установи держбезпеки, їм обіцяли гроші й блискучу кар'єру, якщо вони погодяться співпрацювати з органами. Коли людина відмовлялася від співпраці, її чекало ув'язнення та приниження. Кілька осіб, пішли на компроміс. Вони залишалися в громаді і інформували органи держбезпеки про діяльність Свідків Єгови. Також вони виконували їхні вказівки, виставляючи певних людей зрадниками в очах інших Свідків. Усе це призвело до того, що серед Свідків Єгови запанувала атмосфера підозр.

Через великі відстані і неослабне переслідування Свідкам Єгови було важко підтримувати зв'язок та регулярно зустрічатися. З часом поширилися чутки і плітки

про Зятека та інших членів Комітету. Говорилося, ніби Зятек, керівник організації в СРСР ("слуга краю") співпрацює з органами держбезпеки, побудував собі великий будинок на гроші громади і немов би його бачили у військовій формі. Такі звинувачення висувалися і до інших керівників. Наприклад, такі ж наклепи приводив і В.Ф. Доброжанський в своїй книжці «Бруклінська школа лицемірства» повідомляв, що ніби "проповідуючи Армагеддон, Василь Карп'юк, один із місцевих керівників, не забував про особисті справи, невтомно створював квітуче життя на землі. Спорудив гарний будинок, ревно дбав про достаток у ньому" [5].

Зрештою в березні 1959 р. деякі районні наглядачі в Сибіру перестали надсилати звіти про служіння в Комітет країни. Ті, хто відділився, зробили це, не порадившись із всесвітнім центром. Також вони не виконували вказівок місцевих чоловіків, призначених здійснювати нагляд. Це призвело до розколу Свідків Єгови в СРСР, який тривав кілька років.

Однак, попри всі намагання контролювати, розкласти з середини "єговістське підпілля", дезорганізувати керівництво рядових віруючих, протиставити одних іншим, насаджувати паралельні організаційні структури в цьому підпіллі, посварити між собою східний (сибірський) і західний (український), незважаючи на постійні арешти і судові процеси, – Свідки Єгови залишилися за висловом одного вченого "твердим горішком" для тоталітарного режиму [6, с.412].

Починаючи з 1963 р., відповідальні чоловіки з Комітету країни вже могли регулярно надсилати звіти про служіння в Бруклін. Також стало можливим отримувати публікації на мікрофільмах. У той час в цілому СРСР існувало 14 районів, і 4 з них були на території України. Оскільки Свідки Єгови зростали числом, то невдовзі в Україні було сформовано сім областей. Задля безпеки кожна область називалася жіночим іменем. Область у Східній Україні називалася Алла, Волинь – Устина, Галичина – Люба, на Закарпатті були області, які називалися Катя, Христина й Маша.

Ці та інші методи гоніння відносно Свідків обурили громадськість за межами Радянського Союзу. В 1956-1957 р. у багатьох країнах пройшли масові збори Свідків Єгови, на якій була прийнята резолюція, звернення до радянської влади із проханням припинити переслідування віруючих. Всі вони направлялися на адресу голови СМ СРСР Н.А. Булганіна. У журналі «Пробудись!» від 22 квітня 1957 р. про одну з таких заяв говорилося: "У ній виражається прохання про проведення об'єктивного урядового розслідування, а також про те, щоб Свідкам була надана свобода й право організувати свою діяльність подібно тому, як вони роблять це в інших країнах. Крім того, щоб Свідкам у Росії дозволили встановити нормальні стосунки з їхньою керівною корпорацією в Сполучених Штатах Америки, друкувати та ввозити в країну біблійну літературу, необхідну для їхнього служіння" [7].

Однак партійна ідеологія визначила адміністративний натиск на релігійні об'єднання. Він був особливо жорстким у період з 1961 по 1966 р., про що свідчать дані про релігійні об'єднання, що діяли в СРСР. Так, наприклад станом на 1961 р. Свідків Єгови за державними даними було 607 громад, а в 1966 р. – 468 [8].

Отже, після смерті радянського вождя Йосифа Сталіна, ставлення влади до Свідків дещо поліпшилося. Після звільнення чимало Свідків Єгови змогли повернутися додому. Проте низка післяз'їздівських акцій засвідчила водночас й обмеженість, консерватизм "верхів", їх прагнення загальмувати процес десталінізації. Свідки Єгови були охарактеризовані радянською владою, як організація яскраво "антирадянський характеру". Внаслідок чого партійна верхівка перейшла до більш жорсткої та дієвішої політики щодо діяльності конфесії. По-перше, були репресовані майже усі активні адепти цієї конфесії. По-друге, органи влади та органи безпеки вдалися до штучного розділення керівництва конфесії. Кілька осіб, пішли на компроміс, вони залишалися в громаді і інформували органи держбезпеки про

діяльність Свідків Єгови. Усе це призвело до того, що серед Свідків Єгови запанувала атмосфера підозр. Починаючи з 1963 р., відповідальні чоловіки з Комітету країни вже могли регулярно надсилати звіти про служіння в Бруклін. Зрештою більшість Свідків Єгови, що відокремилися, повернулися до організації.

Також, на прикладі цієї конфесії можна проаналізувати характер діяльності та методи боротьби внутрішніх служб із нетрадиційними конфесіями. Зокрема, як можна було побачити вище, влада застосувала до релігійних організацій "антирадянського характеру" як прямі методи тиску, а саме: арешт, стеження, висилка, судові процеси тощо, так і не прямі – розділення та зародження в середині громади атмосфери недовіри до керівників і активістів.

Джерела та література

1. Щорічник Свідків Єгови 2002. Розділ Україна. – Зельтерс: Т-во Вартової Башти, Біблії і брошур. 2002. – 255 с.
2. Государственный архив Российской Федерации, ф.Р-6991, оп.3, д.1124, л.56-58.
3. Надзорные производства Прокуратуры СССР по делам об антисоветской агитации и пропаганде. Март 1953-1991. Аннотированный каталог / Под. ред. В.А. Козлова, С.В. Мироненко; сост. О.В. Эдельман. – М.: Международный фонд «Демократия», 1999. – 944 с. (Россия. XX век. Документы).
4. Державний архів Житомирської області, ф.Р-3437, оп.1, спр.260, арк.89.
5. Доброжанський В. Бруклінська школа лицемірства. – Ужгород: Карпати, 1986. – 103 с.
6. Яроцький П.Л. Релігієзнавство: Навч. посібник. – К.: Кондор, 2004. – 308 с.
7. Бережко К. Історія Свідків Єгови на Житомирщині. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2005. – 182 с.: іл.
8. Одинцов М.И. Совет Министров СССР постановляет: "выселить навечно!" : Сб. документов и материалов о Свидетелях Иеговы в Советском Союзе (1951-1985 гг.). – М.: Объединение исследователей религии, Арт-Бизнес-Центр, 2002. – 240 с.

Анотація

Автор публікації робить спробу проаналізувати релігійну політику комуністичної партії в часи "Відлиги" на прикладі релігійної конфесії Свідків Єгови. Зазначається, що на рубежі 60-х років держава різко міняла свій курс у церковній політиці, позбувалась від якого-небудь "лібералізму" і орієнтувалась винятково на жорсткі заходи.

Summary

The author of the publication does attempt to analyse the religious policy of communist party in days of "Thawing weather" on an example of religious faith of Jehovah's Witnesses. It is marked, that on a boundary of 60th years the state sharply changed the rate in the church policy, has got rid of any "liberalism" and guided exclusively by strict measures.

УДК 282(477.7) "18/19" (045) Г19

В.П. Ганзуленко

РИМО-КАТОЛИЦЬКІ ГРОМАДИ ПІВДНЯ УКРАЇНИ (КІНЕЦЬ XIX – ПОЧАТОК XX ст.): СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Релігійна громада католиків Півдня України займає окрему, досить неоднозначну позицію в історії Української держави. Сьогодні, коли набувають актуальності взаємовідносини держави та церкви, зацікавлення історією Римо-